

НЕВЕСЕЛІ РОЗДУМИ НАД НЕЩОДАВНІМИ ПУБЛІКАЦІЯМИ

Книга скорботи України: Закарпатська область. – Т. 11: Документи і матеріали:

Історико-меморіальне видання / Обл. редкол.: В. М. Керечанин та ін.; Відп. за вип.: Б. О. Гвардіонов;
Редактори-упорядники: Б. О. Гвардіонов, Д. О. Клопотар, Н. І. Цомпель. – Ужгород: Карпати, 2016. – 438 с.
(Наклад – 800 примірників).

Славик Ю. В. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті / Ю. В. Славик. –

Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. – 156 с.
(Наклад – 400 примірників).

Указом Президента України від 11 травня 1999 р. № 494/99 було поставлене завдання видати регіональні поіменні Книги Скорботи України. Закарпатська обласна державна адміністрація ухвалила відповідне розпорядження – «Про підготовку до видання меморіального серіалу «Книга Скорботи України. Закарпатська область»». Розпорядженням було передбачено комплекс заходів щодо реалізації Указу Президента. Підготувати рукопис обласного серіалу було доручено Закарпатському регіональному відділенню Пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України».

Цей серіал став своєрідним продовженням обласної «Книги Пам'яті». Загалом у 2002-2013 рр. вийшло 10 томів історико-меморіального серіалу «Книга Скорботи України. Закарпатська область», 11-й том побачив світ 2016 р. [2]. В цих 11-ти томах увічнено прізвища закарпатських жертв Другої світової війни, переважно Голокосту.¹

«Книга Пам'яті», «Книга Скорботи»... Які смні і святі слова, що завжди викликають у нас певні асоціації, спогади, думки, роздуми... В кожного з нас – свої... Гадаю, немає на нашій грішній і святій Землі дорослої людини незалежно від національності, віросповідання, соціального статусу, яка б не відреагувала на ці слова. **Пам'ять!** Особливо це стосується подій, про які йдеться у нашій статті. Тому, судячи з передмови В. Керечанина до першого тому «Книги Скорботи», а також виходячи з власного досвіду науковця, вважаю, що колектив упорядників здійснив колосальну роботу, готуючи до друку цей багатотомник. Він – «пам'ять», адресована нащадкам тих, хто передчасно пішов із життя через злу волю нелюдів. Тому, забігаючи наперед, скажу: мені дуже прикро зізнатися, що попри все добре і важливе, зроблене цим колективом, у мене залишився досить гіркий осад від деяких моментів, які містяться в 11-му томі.

Скажу відверто, що я дуже довго вагався: чи варто оприлюднювати свої міркування щодо названої публікації, враховуючи делікатність цього питання. Але сумніви розвіяла книга «Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті» (Дніпро, 2017) [7]. Її автор – викладач УжНУ Юрій Славик. Зазначу: мої

міркування стосуються не стільки теми (якщо не проблеми), порушеної в 11-му томі та у вищезгаданій книзі, актуальність якої не викликає сумніву, скільки методу (способу) і дослідницьких підходів до розв'язання цієї проблеми. Хотів би підкреслити, що сама її специфіка багато до чого зобов'язує. Але докладніше про це – згодом.

Робота обласної редколегії з підготовки «Книги скорботи...» стала плідною не тільки завдяки сприянню з боку обласної, міських і районних державних адміністрацій та органів самоврядування на місцях, а й завдяки щирій і безкорисливій допомозі численних активістів, які відшукували імена та інші потрібні для Книги відомості про своїх земляків і родичів. Серед них, наприклад, Анастасія Іваненко, Оксана Садова, Іболя Славик, Наталя Юркуц із Ужгорода, вчителі Андрій Світлинець із села Приборжавське і Мар'яна Світлинець із села Лукове, голова Вільхівської сільради на Іршавщині Михайло Тернинка, Іван Костюк із Міжгір'я, ветеран війни Олексій Ковач із села Колочава Міжгірського району, вчитель, пенсіонер Василь Козуб із села Плоске Свалявського району та інші.

Упорядники томів серіалу прагнули опублікувати на їхніх сторінках якнайповнішу біографічну інформацію за кожною персоналією. Складність полягала в тому, що, оскільки документи склалися (писалися) в різних історичних умовах, у різних державах і чиновниками різних національностей, нерідко одні й ті ж імена та прізвища фіксувалися в документах по-різному.

Велику роботу з підготовки **11-го тому** обласної Книги скорботи здійснили члени єврейського добродійного фонду «Хесед Шпіра». Це персонально його директор Михайло Галін та редактор газети «Эхо» цього Фонду Юдіта Петрушко, добровільні помічники на місцях – Бейло Губер, Микола Качур, Олексій Корсун, Ольга Кучерява, Антон Мелеза, Іван Сідей, Ірина Яременко з Ужгорода, Василь Заяць із села Ставне Великоберезнянського району та інші.

Потрібно визнати надзвичайну складність відбору документів, що стосувалися окремих осіб. Безсумнівною заслугою редколегії 11-го тому є те, що на його початку вміщено розділ «Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Загинули, захищаючи рубежі Батьківщини в Антитерористичній опе-

¹ Повна бібліографія цієї серії опублікована в 11 томі (с. 13).

рації (АТО) на сході України (2014-2016 рр.) [2, с. 25-38], а також **доповнення і уточнення** «Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Том 1» [2, с. 412-417]. В обох випадках подано прізвища загиблих за районами області.

Науково-довідковий апарат видання оформлено належним чином. Вся серія (11 томів) видана на високому поліграфічному рівні. Можу висловити переконання в тому, що праця колективу заслуговує високої позитивної оцінки. Вона значно поживила і краєзнавчу роботу. Шкода, однак, що ця серія вий-

Від редакційної колегії. – С. 5.

Скорочення й умовні позначення, аббревіатури. – С. 7.

Офіцинський Р. А. Демографічні втрати Закарпаття в Другій світовій війні. Передмова. – С. 11. (До цієї «Передмови» я ще повернуся. – О. М.).

Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Загинули, захищаючи рубежі України в Антитерористичній операції (АТО) на сході України (2014-2016 рр.). – С. 25.

Документи і матеріали. – С. 39. (Всього 163 додатки на с. 40-411. – О. М.).

Доповнення й уточнення. – С. 412.

Іменний покажчик. – С. 418.

Зверну Вашу увагу на «Передмову» до 11-го тому за авторством Р. Офіцинського, подану під назвою **«Демографічні втрати Закарпаття в Другій світовій війні»**. Її структура така.

Втрати Закарпаття від військових і каральних акцій. – С. 11.

Наслідки воєн для Закарпаття ХХ-ХХІ ст. – С. 14.

Сучасний мартиролог. Загиблі від російської агресії. – С. 23.

Не ставлю під сумнів ерудицію автора передмови професора УжНУ Р. Офіцинського та його компетентність у порушеній ним проблемі. Але як ця передмова, так і передмова до першого тому «Книги скорботи України», написана В. Керечаниним,¹ не повністю відповідають основним вимогам археографії, які ставляться до цієї частини публікації документів. Нижче наводжу зразок загальних вимог археографії, які ставляться до публікації багатотомних видань джерел.

Кожна публікація відкривається передмовою («Вступ», «Від упорядників»). Завданням передмови є охарактеризувати: 1) наукове і політичне значення видання; 2) склад і зміст видання; 3) прийоми його підготовки. Класична передмова складається з двох частин: **історіографічно-джерелознавчої** та **археографічної**. Якщо видання серійне, то, крім загальної вступної передмови в першому томі, повинні бути передмови до кожного тому. Ці (потомні) передмови також можуть складатися з двох частин, якщо кожний том є тематично самостійним або ж вміщує лише археографічну частину.

В першій, **історіографічно-джерелознавчій** частині: 1) обґрунтовується актуальність публікації; 2) вказується, коли і де публікувалися такі документи (якщо публікувалися раніше); 3) наголошується, що нового містить саме ця публікація. Дана

шла досить обмеженим накладом (наприклад, 11-й том – 800 примірників). Такі книги повинні бути не тільки в районних бібліотеках, але й у бібліотеках середніх шкіл області, у сім'ях закарпатців (насамперед у рідних загиблих).

Однак, як уже було сказано вище, можна говорити і про **недоліки** 11-го тому. Спочатку тільки факти, а потім – мої роздуми.

Щоб краще зрозуміти «технологію» роботи упорядників, передаю повністю «Зміст» 11-го тому.

частина передмови має на меті: а) сприяти розкриттю змісту документів, що публікуються; б) встановити їхній політичний і науковий зміст; в) показати зв'язок між документами; г) націлити читача на сприйняття головного у змісті цих документів. Звертаю увагу на те, що передмова не повинна перетворюватися в самостійне дослідження документів. Особливо важливою ця частина стає в тому разі, коли серійне видання виходить у світ з великими перервами, при цьому змінюється план підготовки видання, по-новому тлумачиться в науці дане питання й т. д. У передмові обґрунтовуються хронологічні і географічні рамки даної теми. Також у ній варто наголосити на можливих прогалинах у документах для розуміння висвітлення даної теми.

В **археографічній** частині потрібно ознайомити читача з планом побудови видання – одностомник, серія тощо. Там же характеризуються джерела, які послугували основою публікації: архівні фонди, колекції, газети, журнали тощо, вказується на ступінь їх використання. У цій же частині відмічається: 1) чим обумовлено вибір тексту документа; 2) спосіб передачі тексту документа; 3) спосіб датування; 4) спосіб складання заголовку; 5) спосіб складання легенд документів. Завершується археографічна частина передмови характеристикою науково-довідкового апарату видання. Іноді додатково зазначається, як ним користуватися. Наприкінці передмови вказуються прізвища упорядників цього збірника документів. Як правило, археографічна частина вступу

¹ Щоправда, на с. 6 є дуже загальна характеристика архівів, в яких зберігаються відповідні джерела.

Таблиця 1

Співвідношення оригіналу і плагіату

Ігор Мазурок		Плагіат	
Номери документів	Сторінки	Номери документів	Сторінки
11	205-216	2	49-58
13	232-234	3	59-60
14	234-239	4	60-65
19	249-250	5	65-66
25	257-261	6	66-70
27	263-265	12	75-77
38	294-299	16	87-91
40	301-304	20	94-97
Разом:			
8	40	8	34

складається після завершення всієї роботи з підготовки документів до друку.

Недарма 1823 р. відомий російський археограф П. Строев (1796-1876) у виступі на засіданні Московського товариства історії і старожитностей російських зазначив, що справа збирання, опису та видання документів *«не есть дело известное всякому; оно есть наука, имеет свои правила и требует познаний разнообразных и многочисленных»*.

А тепер дозволю собі вказати на кричущі недоліки в роботі упорядників тому. Так, на с. 40 – «Додаток № 1» – читаємо: «Ігор Мазурок (далі Автор – О. М.). **Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (історико-правове дослідження) (Уривки)**».¹

На мою думку, в даному разі можна говорити про відвертий плагіат. Так, текст Автора розміщений на с. 74-119 і займає 45 сторінок, а текст плагіату – на сторінках 40-48, тобто на 9 сторінках. У Автора таблиця № 1 під назвою «Дані про гетто і табори, що діяли на території Закарпаття у 1944 р.» розміщена на с. 70-78, а в тексті плагіату – на с. 41. Цю узагальнюючу таблицю Автором складено на основі видання «Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941-1944). Упоряд. М. Г. Дубик. – К., 2000. – 304 с.». Ним використано с. 192-196 цієї публікації, яка вказана 54-ю позицією в списку джерел та літератури в книзі Автора.

Далі прошу Вашої уваги. Після «Додатку № 1» опубліковані тексти документів №№ 2-6, 12, 16, 20 – всього 8 документів, які повністю «вкрадені» в І. Мазурка. Крім того, на с. 40-48 плагіату містяться й 32 посилання, «запозичені» в Автора. Таким чином, в Автора «вкрадено» матеріал, розміщений на 43 сторінках його книги, зокрема тексти 8-ми документів на 34 сторінках. Достатньо подивитися на с. 111 книги Автора, підрозділ «Правове регулювання національного питання та владно-конфесійні відносини на Закарпатті». Публікатори посилаються лише на с. 111 книги Автора, а насправді «вкрали» текст Автора, розміщений на с. 74-119 (порівняйте дані табл. 1).

Як на мене, це не просто недогляд, помилка, некомпетентність публікаторів у галузі археографії. Це великий гріх, кричуща некоректність, якщо хочете – злочинна невдячність і зневага не тільки до своїх наукових попередників, тобто до І. Мазурка, але й до науки в цілому. Це ж просто варварство, вандалізм у царині науки. Ось такий нігілізм часто призводить до того, що з друку виходять сфальсифіковані публікації, а їх автори заслуговують на вселящий осуд.

Скажіть, ну чим не «офшор» у науці? І цей злодюга-офшорник, який ніколи не чув про наукову етику і коректність, в якого, як то кажуть, совість і не ночувала, нахабно подивиться вам в очі і, відчуваючи повну безкарність, скаже: *«Ну то й що, що вкрав? Але вкрав «законно!»*.

Далі – мої міркування щодо згаданої вище публікації Юрія Славика «Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті» (Дніпро, 2017).

Вивчення історії Голокосту являє собою вже досить стійку дослідницьку традицію. Втім, хоча в багатьох європейських країнах здійснені солідні дослідження у цій сфері, успіхи вітчизняних учених доволі скромні. Розробка історії Голокосту на українських теренах, на яких у ХХ ст. відбувалися кровопролитні воєнні дії, масові репресії проти мільйонів людей за політичними, соціальними та національними мотивами, є вкрай актуальною.

Сучасний миколаївський дослідник Д. Десятов слушно зауважив: попри те що сьогодні теми Голодомору і Голокосту в Україні набули доволі широкого розголосу й до цього процесу залучено немало досвідчених дослідників, науковців, учителів-методистів, все гостріше окреслюється суспільно-педагогічна проблема – наявність стратегій заперечення чи релятивізації геноцидів і безпосередньо пов'язане з цим питання вивчення їх історії, спроможність нашої мови і нашої системи освіти донести до людей жахіття газових камер, убивства сусідів, почуття страху, депортацій так, щоб це розвивало емпатію і відповідальність, давало усвідомлення загроз, закладених у людській природі, сучасній державі та засобах масової комунікації [1, с. 5-6]. Тому фіксація свідчень про ці трагічні події, поява нових досліджень цієї проблеми у вигляді краєзнавчих нарисів, різного роду розвідок, створення на їхній основі узагальнюючих робіт, а також якісне викладання цієї теми у загальноосвітніх навчальних закладах і закладах вищої освіти країни

¹ Розділ III: Особливості реалізації державної влади та стан дотримання прав і свобод на Закарпатті. У посиланні подано повністю назву книги І. Мазурка і є посилання на с. 111 у ній. – О. М.

мають не тільки наукове, але й суспільне та культурне значення.

В основу вищезгаданої праці Ю. Славіка було покладено матеріали його кандидатської дисертації «Репресивна політика Угорщини на Закарпатті (1938-1944 рр.)», захищеної ним у червні 2016 р. [6]. Для цього видання автор доповнив та розширив текст.

Видання цієї книги в рамках серії «Українська бібліотека Голокосту» мало на меті доповнити ряд регіональних досліджень з історії Голокосту в Україні, у різний час опублікованих Українським інститутом вивчення Голокосту «Ткума». Монографія присвячена важливому аспекту історії Голокосту в Україні – репресивній політиці щодо євреїв Закарпаття, яку провадила влада Королівства Угорщина за часів правління М. Горті, трагедії депортацій і таборів смерті, організованих політичними наступниками регента. Значну увагу автором приділено також аналізу антисемітської інформаційної кампанії, яка велася в регіоні протягом досліджуваного періоду, та впливу пропаганди на суспільну поведінку населення краю в період депортацій 1944 р. [Див.: 1, с. 3, 89-91].

З анотації до книги Ю. Славіка дізнаємося, що «*Монографія розрахована на науковців, студентів, вчителів історії та всіх, хто цікавиться історією Голокосту та минулим Закарпаття*». Це, а також назва роботи, насамперед її гучне формулювання, дуже зобов'язують автора.

У вступі до книги (с. 4-9) відсутні формулювання мети і завдань роботи, предмету й об'єкту дослідження; тут подано переважно матеріал, який швидше стосується загальної постановки проблеми: наведено відомості про життя євреїв на Закарпатті до 1938 р., щоправда, майже без посилань (!), а також окреслено хронологічні та географічні рамки дослідження.

Не зовсім зрозуміло до кінця, все ж таки, про які історичні події і процеси безпосередньо йде мова? Розглядаючи рецензоване видання, однозначну відповідь дати важко. З аналізу назви праці в контексті її загального змісту можна зробити висновок про те, що автор ототожнює Голокост на Закарпатті та угорську антиєврейську політику, яка реалізовувалася в межах сучасного Закарпаття протягом 1938-1944 рр. (тобто йдеться про один і той же об'єкт дослідження у визначених хронологічних рамках). Прочитую текст анотації до книги. «*Дослідження присвячене трагічній долі десятків тисяч закарпатських євреїв у роки Другої світової війни. У книзі висвітлено основні напрямки угорської антиєврейської політики, яка реалізовувалася в межах сучасного Закарпаття протягом 1938–1944 рр. та становище місцевої громади в умовах владних обмежень. Окремо розглянуто перебіг знищення закарпатських євреїв навесні 1944 р... У контексті антиєврейської політики показано становище іншої*

дискримінованої в роки угорського панування меншини краю – ромів». Між тим, дослідник Р. Офіцинський (до речі, науковий керівник Ю. Славіка) вважає, що Голокост на Закарпатті тривав 52 дні у 1944 р. [5, с. 20]. Очевидно, що Ю. Славіку слід було окремо наголосити на особливостях термінологічно-понятійного апарату, використаного ним у цій праці. Насамперед це стосується поняття «Голокост», наявного, зокрема, і в назві.

Далі подаю уривок (с. 11-12 цієї книги) з підрозділу «Історіографія проблеми».

«У 1997 р. світ побачила монографія професора Р. Офіцинського, присвячена політичному становищу регіону в складі Угорщини в 1939-1944 рр.¹ Дослідником з нового ракурсу розглянуто широкий аспект заполітизованих у попередню епоху проблем історії краю даного періоду. Окремий розділ монографії було присвячено антисемітській політиці угорського уряду в межах Закарпаття. У крайовій історіографії, це, фактично, одна із перших спроб розглянути становище євреїв Закарпаття в роки війни, акцентуючи увагу не тільки на подіях трагічного 1944 р., але й на здійснених угорським урядом антисемітських заходах в регіоні, починаючи з окупації краю у березні 1939 р.

Також, у контексті нашого дослідження варто відзначити працю ужгородського історика права І. Мазурка, у якій вперше з юридичної точки зору зроблена деталізована спроба характеристики угорського державного режиму в регіоні, стану дотримання громадянських та політичних прав місцевого населення. Значну увагу дослідник приділив аналізу владних обмежень прав єврейської громади краю, як одного з найжорстокіших проявів утисків за національною приналежністю².

Цим фактично вичерпується характеристика Ю. Славіком праць вітчизняних дослідників цієї проблеми (роботи інших українських фахівців ним переважно лише згадано) [Див.: 7, с. 10-12].

Аналіз доробку зарубіжних учених є також доволі фрагментарним. Тут бракує насамперед висвітлення й порівняння концептуальних положень їхніх праць. З іншого боку, до позитиву слід віднести згадування робіт відомого американського дослідника Голокосту в Угорщині Р. Брехема, ізраїльських істориків Й. А. Єлінека та Р. Сігала, угорського історика Т. Шторка та інших [Див.: 7, с. 12-15].

Натомість дещо кращим виглядає аналіз автором джерельної основи дослідження. Зокрема, наявною є спроба характеристики інформаційного потенціалу важливих для даної теми історичних джерел [7, с. 16-20]. Позитивною рисою в цьому контексті є використання матеріалів фондів Державного

¹ Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944). – К., 1997. – 244 с.

² Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – Ужгород, 2010. – 306 с.

архіву Закарпатської області в містах Берегово та Ужгород.

Подив у читача можуть викликати формулювання назв розділів роботи: назва розділу I – «*Під владою Угорщини в часи режиму М. Горті (1938-1944 рр.)*» (хто? що? – О. М.); назва розділу II – «*Німецька окупація Угорщини. Голокост 1944 р.*» (де саме? – О. М.).

Прикро, що Ю. Славів не спромігся показати, що **ново**го він вніс у розробку цієї проблеми. На нашу думку, у своїй книзі він вдається переважно до переказу давно відомих фактів, не пропонуючи нові або суттєво не уточнюючі вже існуючі оцінки інших дослідників.

На жаль, у рецензованій праці зустрічаються випадки порушення (зокрема кричущого) правил наукового цитування. Спочатку лише факти.

Так, Ю. Славів у своїй книзі дев'ять разів послався на монографію ужгородського дослідника І. Мазурка. Вважаю, немає потреби аналізувати всі випадки цих посилань. Докладно зупинюся лише на одній із сторінок книги Ю. Славіка, де вони наявні: на с. 88. Але спочатку подаю фрагмент тексту з книги І. Мазурка [4, с. 116], на який, власне, й посилається Ю. Славів.

«У зв'язку з потужним впливом євреїв на економічне життя Угорщини деякі нормативні акти фактично усували їх із цієї сфери [432, 6-10; 433, 3-8]. Ідеологічно легітимуючи цю політику, регентський комісар М. Козма у березні 1939 р. заявив: «Потрібно заново досягнути визволення русинів від господарського знуцання євреїв» [117, 152]. У цьому руслі на основі рішення адміністративної комісії Ужанської жупи від 20 березня 1942 р. і письмового прохання голови комісії А. Шіменьфелві від 16 березня 1942 р. в с. Шишловоці Ужгородського району проведено перепис усіх жителів-євреїв з метою подальшого обов'язкового відчуження їхньої землі. Аналогічне рішення було прийнято і стосовно євреїв, які проживали в с. Велика Добронь [434, 4-5, 11]. Реєстрували осіб єврейської національності окружні нотарі у так званих пошукових листах, виданих допоміжною захисною прокуратурою [435, 5]. У клопотаннях про звільнення від обмежувальних положень антиєврейського закону за амністією право помилування не застосувалося [436, 2].»

Далі подаю фрагмент із книги Ю. Славіка [7, с. 88], де наявне аналізоване посилання. «*Чітке обґрунтування антиєврейської політики влади в регіоні було сформульоване регентським комісаром Підкарпаття М. Козмою, який пояснював це як «...досягнення визволення русинів від господарського знуцання євреїв», що мало свої традиції ще з акції Едмунда Егана¹ початку ХХ ст.»² (виділено мною. –*

О. М.). Пропоную проаналізувати текст цього фрагмента та уважно порівняти його з процитованим вище текстом книги І. Мазурка (с. 116).

Перш за все, постає питання, як виділений мною текст про Е. Егана (тобто теза Ю. Славіка, яку він **від себе додав у текст**, цитований із книги І. Мазурка) морально і логічно узгоджується хоча б із його осудом Голокосту, антисемітської політики угорської адміністрації на Закарпатті в роки Другої світової війни. Крім того, маємо грубе, науково неетичне перекручення Ю. Славіком цитати з книги І. Мазурка (зверніть увагу, де він поставив посилання на книгу І. Мазурка). Доречно поставити й таке питання: невже останній погодився би з Ю. Славіком щодо Е. Егана, якому Ю. Славів приділив так багато уваги у відповідному посиланні?

Як на мене, сюжет про Е. Егана – це момент істини! Складається враження, що Ю. Славів не зовсім розуміє, **що і як** він досліджує у своїй книзі.

До слова, на засіданні спеціалізованої Вченої ради із захисту дисертацій 2016 р., коли розглядалося питання про затвердження теми кандидатської дисертації Ю. Славіка, лише двоє членів ради – професор І. Мандрик та автор цих рядків – вказали на некоректне формулювання теми. Адже тема звучала як готова концепція, під яку потрібно було підбирати факти.

З 1944 р. минуло 73 (сімдесят три!) роки. За цей час виросли три покоління тих, хто вже не бачив цього пекла. Чи потрібно й надалі досліджувати цю проблему, писати про нелюдські страждання мільйонів невинних жертв фашизму? Так, без сумніву! Але на якісно новому рівні, з урахуванням реалій, притаманних сучасній епосі, сучасним проблемам, сучасним запитам суспільства, не повторюючи з виглядом першовідкривача давно відомі й належно оцінені факти з історії Голокосту. І не тільки Голокосту. Інакше це безтактність, навіть нігілізм сто-

благодійник, фахівець з організації сільського господарства Карпат. У 1883-1896 рр. працював на посаді радника угорського міністерства сільського господарства, завідував молочним відділом. Через масову еміграцію за кордон населення Підкарпаття, внаслідок складної економічної ситуації, у 1897 р. був відправлений урядом дослідити причини економічної скрути місцевого населення та випрацювати механізми її виправлення. За результатами своїх спостережень, Еганом була подана доповідь угорському уряду про «Економічне становище руських селян в Угорщині», де причиною негараздів відзначалися зловживання корумпованих місцевих чиновників та спекуляцій так званих «крамарів», у фінансовій залежності яких перебувала значна частина місцевого руського селянства. Під терміном «крамарів», як вважають багато дослідників, Е. Еган мав на увазі євреїв. Як наслідок, урядом у 1897 р. була розгорнута керована Е. Еганом «Верховинська акція», що мала на меті господарське пожвавлення регіону шляхом державного кредитування та усунення провідної ролі вищезгаданих «крамарів» із регіональної економіки. Через протидію місцевої мафії та впливових землевласників акція поступово була згорнута, а самого Егана вбито у 1901 р. поблизу Ужгорода». – О. М.

² Посилання 258 (у книзі Ю. Славіка): «Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – С. 116». – О. М.

¹ Увага! Цитую посилання 258 (у книзі Ю. Славіка). «Едмунд Еган (1851-1901 рр.) – угорський економіст, громадський діяч,

совно доробку попередників, прояв зневаги – не так і не стільки до своїх колег, скільки до жертв Голокосту!

Письменник Михайло Слабошпицький на одній із презентацій своєї нової книги «Протирання дзеркала» (2017 р.), характеризує духовну сферу життя в радянській Україні і вказуючи на негативні сторони тієї епохи, зазначав, що, крім усього іншого, тоді цінувалися талант, ерудиція, внутрішня інтелігентність: *«То були часи, коли люди дотримувались моральних меж. Я не думаю, що це залежало від комуністичної системи, ні. Це є ознакою людського калібру. Зараз цього людського калібру, розуму, шляхетності, аристократизму, якщо хочете, до певної міри бракує, і не лише в літературі»*. Повністю погоджуюся з цими міркуваннями.

Якщо хтось дорікне мені або звинуватить мене, запідозрить мене, припише мені якусь фобію, то візьме на душу великий гріх. Мою сім'ю, як і тисячі інших селян, депортували з благословенної Богом землі моїх пращурів – Холмщини – у безводні, безмежні і безкрайні степи Херсонщини і в колгоспний «рай» СРСР.

Заради справедливості подумаймо, скільки часу, сил, здоров'я й особливо коштів було витрачено Ігорем Мазурком (на працю якого посилається Ю. Славік) для перекладу текстів документів з угорської мови – як автентичних, так і машинописних, – для того щоб зібрати, систематизувати та опрацювати таку кількість наукової літератури і джерел найрізноманітніших видів, значну частину яких було введено в науковий обіг уперше! А скільки сил збрало редагування текстів!

Ось, до прикладу, стислий огляд списку джерел та літератури, використаних І. Мазурком для написання монографії. Він включає в себе 453 позиції. Це, зокрема, 54 посилання на ДАЗО, з якого використано 8 фондів: Ф. 42 – Ужанська адміністративна експозитура; Ф. 45 – Піджупан Ужанської жупи; Ф. 47 – Наджупан Ужанської жупи; Ф. 67 – Бе-

регівський бургомістр; Ф. 91 – Ужгородська крайова королівська експозитура; Ф. 94 – Ужгородський бургомістр; Ф. 158 – Адміністративна комісія Ужанської жупи; Ф. 2558 – Кримінальні справи НКВС - МДБ - КДБ СРСР. 1930-ті - 1980-ті роки (Оп. 1. – Спр. 359. – 372 арк.). Це також 112 посилань на офіційні державні документи. У Додатку опубліковано тексти 41 документа: це документи, авторами яких є переважно відповідні угорські королівські міністерства, – постанови, розпорядження тощо, документи, що фіксують офіційне листування між представниками влади. В ДАЗО з них зберігаються п'ять. «Додатки» до монографії (41 документ) розміщені на с. 164-305, тобто займають 142 сторінки або майже 50% тексту монографії.

До речі, Ю. Славік у своїй книзі на с. 104-105 робить посилання (№ 302) на два документи, вміщені в «Додатках» до книги І. Мазурка на с. 299-304. Там ідеться про ізоляцію ромського населення Закарпаття. Далі – цитата [7, с. 104-105]: *«Загалом, на території міста нараховували 700-800 ромів. Подібні заходи міською владою Ужгорода пропонувалося поширити на весь регіон»*.¹ Мова йде про тексти документів №№ 39-40, складених відповідно 10 липня і 15 липня 1944 р., вони зберігаються в ДАЗО (Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 402. – Арк. 1-4). До слова, документ № 40 розбитий на 17 параграфів. Обидва документи **вперше** введені в науковий обіг саме І. Мазурком.

Після всього сказаного мною вище – як батько І. Мазурка – вважаю не тільки за моральне право, але й за свій святий обов'язок відреагувати належним чином: щоб порядні і тямущі люди знали (і мали змогу робити відповідні порівняння), що є праці **сумлінних науковців**. Хотілося би порадити молодим дослідникам, особливо тим, хто досліджує таку «болючу» проблему, як Голокост, так само відповідально й ретельно опрацьовувати джерела, робити свій самостійний внесок у розвиток науки.

1. Десятов Д. Л. Методика вивчення історії геноцидів у шкільному курсі історії: Навч.-метод. посібник / Д. Л. Десятов. – Миколаїв: Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2014. – 152 с.
2. Книга Скорботи України: Закарпатська область. – Т. 11: Документи і матеріали: Історико-меморіальне видання / Обл. редкол.: В. М. Керечанин та ін.; Відп. за вип.: Б. О. Гвардіонов; Редактори-упорядники: Б. О. Гвардіонов, Д. О. Клопотар, Н. І. Цомпель. – Ужгород: Карпати, 2016. – 438 с.
3. Мазурок І. О. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (історико-правове дослідження): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І. О. Мазурок. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 16 с.
4. Мазурок І. О. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр.: Монографія / І. О. Мазурок. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. – 306 с.

¹ Посилання 302 (у книзі Ю. Славіка): «Місто місцевого самоврядування Ужгород, Губернатору // Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. – С. 299-301; Проект обов'язкової постанови про поселення циган, які проживають на території міста місцевого самоврядування Ужгорода, до створеного з метою врегулювання питання закритого табору // Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. – С. 301-304» (О. М).

5. Офіцинський Р. А. Голокост на Закарпатті тривав 52 дні / Р. А. Офіцинський // Новини Закарпаття. – 2014. 19 квітня. – С. 20.
6. Славів Ю. В. Репресивна політика Угорщини на Закарпатті (1938-1944 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю. В. Славів. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. – 20 с.
7. Славів Ю. В. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті / Ю. В. Славів. – Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. – 156 с.

Для розуміння глибини наукових пошуків і дослідницької роботи І. Мазурка нижче подаю фрагменти з його книги «Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр.» (Ужгород, 2010) [4], а також автореферат його кандидатської дисертації (2009 р.) [3]. Спочатку – фрагменти з монографії.

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський державний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права, конституційного та адміністративного права

Ігор Мазурок

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЗАКАРПАТТЯ У 1939-1944 рр. (Історико-правове дослідження)

Ужгород-2010

ЗМІСТ

Від автора

Передмова

Розділ 1. Закарпаття в контексті функціонування політичної системи гортистської Угорщини

1.1. Методологічна основа та джерельна база дослідження, історіографія проблеми

1.2. Політико-правові характеристики статусу Закарпаття у складі Угорської держави

Розділ 2. Нормативно-інституційний механізм організації державної влади на Закарпатті у 1939-1944 рр.

2.1. Запровадження державних і правових інститутів Угорщини на Закарпатті

2.2. Правовий статус регентського комісаріату Підкарпаття

2.3. Організація судових та правоохоронних органів на Закарпатті

Розділ 3. Особливості реалізації державної влади та стан дотримання прав і свобод на Закарпатті

3.1. Форми і методи реалізації державної влади на Закарпатті

3.2. Стан дотримання основних громадянських і політичних прав місцевого населення

3.3. Правове регулювання національного питання та владно-конфесійні відносини на Закарпатті

Післямова

Список використаних джерел та літератури

Додатки

Про автора

ВІД АВТОРА

«Настоящая правда всегда неправдоподобна».

Федор Достоевский

Шановні читачі! Непроста історія нашого краю 30-40-х рр. ХХ ст. по-різному висвітлювалася дослідниками різних країн. Пропоную Вашій увазі своє розуміння цієї проблеми. Вважаю, що дві спеціальності – історика та юриста – дозволили мені спокійно, виважено, неупереджено, по-новому підійти до оцінки історії Закарпаття 1939-1944 рр., оцінки, яка не завжди збігається з усталеними стереотипами минулого нашого краю в цей період. Я спирався на документи, а не наперед задану концепцію, яка передбачає розглядати історію Закарпаття тільки так

і не інакше. Керувався мудрістю древніх, які казали: «Quod non est in actis, non est in mundo» («Чого немає в документах, того немає в природі»).

Вважаю, що ці спеціальності, близькі між собою, вберегли мене від спрощеного, однобічного тлумачення подій, шаблонної оцінки правового становища Закарпаття у складі Угорщини в 1939-1944 рр., дозволили уникнути крайнощів: від суцільного засудження режиму Горті до його беззастережної ідеалізації.